Bokmeldinger

«IF I CAN'T EXIST WITHOUT LEARNING, THEN YES, LEARNING IS ALMOST SYNONYMOUS WITH LIVING»

Geir Afdal. 2013. *Religion som bevegelse. Læring, kunnskap og mediering*. Oslo: Universitetsforlaget

AV: GEIR SKEIE,
professor i religionsdidaktikk ved Universitetet i Stavanger og Stockholms Universitet¹

Ordene i overskriften er formulert av Peter Jarvis i et intervju. Jarvis er en sentral skikkelse innenfor «life-long learning» og en av forfatterne som det henvises mye til i Afdals bok. Det dominerende tema i boka er læring. Dette begrepet vokser gjennom boka til å bli noe sentralt i alt menneskelig liv, derfor er det også fruktbart for å forstå religion. I boka avvises et essensialistisk religionsbegrep der man på forhånd kan si hva som er det genuint religiøse, eller hva religion «egentlig er». Afdal knytter i stedet an til tanken om religion som mangfoldig og hybridisert praksis, selv om han mener det tross mange ulike oppfatninger også finnes en «familielikheter» som gjør at ulike religionsoppfatninger kan overlappe eller utfylle hverandre (s 222).

Det er nettopp forholdet mellom religion og læring som er det sentrale omdreiningspunktet i boka fra begynnelse til slutt. Det hele starter med diskusjon av et kjent eksempel på nyere religionsforskning, nemlig Heelas og Woodheads studie av den lille byen Kendal og den diskusjon av religionsforståelsen som dette representerer, med vekt på «den subjektive vending». I diskusjon med dette argumenterer Afdal for at et læringsperspektiv på religion vil kunne utvikle og utvide både forståelsen av religion og de sosiale og kulturelle prosesser som den er del av. Mesteparten av boka er presentasjon og diskusjon av et sosiokulturelt perspektiv på læring der en omfattende litteratur trekkes inn. En del debatter og historiske utviklingslinjer blir trukket opp, men hovedsakelig oppfatter jeg bokprosjektet som en systematisk utvikling av Afdals perspektiv i tilknytning til de forskere som han er særlig inspirert av, og til sammen gir dette en grundig innføring. Omfattende presentasjon og drøfting av læringsteori avløses av en rekke korte eksempler der denne teorien anvendes på religion for å illustrere hvordan et læringsperspektiv har vist seg fruktbart eller vil kunne være fruktbart for å forstå ulike former for religiøs praksis bedre. Det er i liten grad tale om å vise hvordan undervisning og læring i religiøse samfunn kan

¹Forfatteren av bokmeldingen er omtalt med takk i forordet til boka. Dette er naturligvis hyggelig, men går tilbake til en forespørsel fra forlaget tidligere i bokprosessen og har ikke hatt noen betydning for innholdet i denne bokmelding.

bli bedre, selv om den muligheten ligger der for leserens anvendelse. Det er enda mindre tale om et fokus på skolens religionsundervisning, selv om boka utvilsomt kan gi inspirasjon til religionsdidaktiske forskningsprosjekter. I stedet leser jeg boka som et viktig innlegg til fordel for å gjøre bruk av et læringsperspektiv på religion som fenomen, uansett i hvilken sammenheng religion opptrer eller omtales. Når Afdal mot slutten av boka vender tilbake til religiøs kunnskap og religiøs praksis, foreslår han også helt kort «hvilke praktiske konsekvenser bokens perspektiv på religion, læring og kunnskap kan ha for analyser av religion» (kap 11). Framfor alt tror jeg hans vekt på artefaktens betydning og på mediering vil kunne inspirere religionsforskere, ettersom boka inneholder et godt teoretisk grunnlag for å gå videre langs disse linjer.

Dette er en ambisiøs og rikholdig bok som bør kunne bli en viktig ressurs for forskere på religion, uavhengig av fagbakgrunn. Afdal benytter seg av både humanistiske og samfunnsvitenskapelige perspektiver, slik mange religionsforskere i dag gjør, og bidrar til å utvide perspektivet ved å trekke veksler på det som ofte oppfattes som pedagogiske teorier. På den måten motvirker han en snever forståelse av religionspedagogikk og slutter seg i stedet til en oppfatning hvor man «analyserer religion som et empirisk fenomen, med vekt på kultur, sosialisering og dialog» (s 20). Dette betyr at religionspedagogikken ses på linje med religions sosiologi, religionspsykologi og religionsfilosofi. For egen del vil jeg tillegge at dersom man legger til religionshistorie, så kan dette ses som ulike retninger innenfor en bred religionsvitenskapelig disiplin. Det skal bli interessant å se om de andre religionsvitenskapelige delområdene tar imot denne muligheten for å inkludere et pedagogisk inspirert perspektiv som del av en bred religionsforskning. Afdal har i hvert fall gjort en stor innsats for å gjøre dette mulig, så vil det kanskje være andre forhold som

bestemmer om tilbudet om dialog blir tatt imot. En annen akademisk samtalepartner som nok kjenner seg mye mer hjemme i bokas teorier, er pedagogikk og annen utdanningsvitenskap. Sosiokulturell læringsteori er i dag svært utbredt i universitetsmiljøene, og Afdal er på talefot med mange her med sitt valg av teoretisk referanseramme. Man kan derfor lese boka som et innlegg til fordel for at det pedagogiske fagmiljø bør interessere seg (mer) for religion som empirisk felt, ettersom læringsteori viser seg å kunne være så produktiv i møte med dette feltet, og ettersom feltet byr på rike muligheter nettopp for å anvende og teste ut teoretiske perspektiver.

Afdals bok er grundig, men også krevende. Det betyr at lesingen krever konsentrasjon og overskudd, men også at det betaler seg. Når såpass omfattende teori og dermed litteratur skal presenteres på snaut 250 sider, blir framstillingen til tider temmelig kompakt. Begreper og figurer kommer på rekke og rad, og det blir mange oversiktspregede opplister av hovedpoenger i punkter. Av og til føler man seg litt hensatt til forelesningssalens oversikter, og et øyeblikks uoppmerksomhet under lesningen kan føre til behov for å gå mange sider tilbake for å finne igjen tråden. Dette avhjelpes noe av det systematiske grepet som gjør at poengene kommer tilbake i ny skikkelse og bidrar til å føye det sammen til en helhet. Noen nøkkelfigurer utvikles også gjennom boka, og dette hjelper godt på forståelsen. Det er likevel lett å gå seg litt vill i alle begrepene og trekantene, så det var så vidt jeg la merke til en feil i figuren (9.1) som presenterer Engestrøms andre generasjons aktivitetsteori på side 190, der «Object» er blitt til «Subject». For øvrig er det ytterst få skrivefeil jeg har oppdaget.

Afdal argumenterer for verdien av å gjøre bruk av læringsteori i studiet av religion, og innledningen er i dialog med en religions sosiologisk studie. Videre i boken finnes også mange illustrerende eksempler på relevansen for studiet av religion.

Disse er i all hovedsak hentet fra kontekster som befinner seg innenfor rammen av Den norske kirke eller som synes særlig relevant der. Forordet forteller at boka inngår i et deskriptivt forskningsprosjekt som analyserer kunnskaps- og læringsprosesser i tre menigheter, finansiert av Det teologiske Menighetsfakultet og Kirkerådet. Som teoretisk perspektiv på kirkelig undervisning er den nyskapende og sikkert utfordrende, spesielt ettersom religionsbegrepet settes i spill. Jeg ser likevel noen av bokas svakheter nettopp her. For det første er det en spenning mellom det brede teoretiske perspektivet og de ofte knappe, skisseaktige eller anekdotiske empiriske ideer og eksempler. Man skulle tro at forskningsprosjektet kunne by på mer substans her, for selv om det blir dokumentert i andre publikasjoner, så ville mer av empirisk analyse kunne gitt et bedre innblikk i hvordan teorien ble satt i arbeid. For det andre blir det empiriske feltet temmelig snevert sammenliknet med de teoretiske ambisjonenes rekkevidde. Forfatteren er klar over dette og forsvaret det med at han slik kan gå «nærmere og dypere inn i en religiøs praksis enn å forsøke å dekke mange» (s. 14). Det finnes dessuten noen unntak (for eksempel s. 75 og 206). Jeg synes likevel dette ikke fungerer helt godt, og hadde ønsket noe som fulgte opp den interessante innledende bruken av Heelas og Woodheads studie. Slik det nå er, fungerer en del av de empiriske eksempler mer som krydder enn som mat for tanken, i hvert fall for denne leseren.

Det er imidlertid ikke slike innvendinger som skal stå igjen som konklusjon. Boka er et imponerende nybrottsarbeid som fører seg inn i Afdals virke som en sentral religionspedagogisk forsker både nasjonalt og internasjonalt. Vi har fått en viktig bok for alle religionspedagoger som leser norsk. Dette er en bok som fortjener å bli lest og diskutert.

KRISTEN TRO – OPPDATERT

**Nyhus, Kjell Arnold og Nyhus, Ole Jacob.
2013.**

***Kristen tro – oppdatert.*
Kom forlag. 222 sider.**

AV BIRGITTE LERHEIM

Ph.D, førsteamanuensis ved Det teologiske fakultet, UiO.

ROGER JENSEN

dr. theol., daglig leder for Pilegrimssenter Oslo.

Det er lenge siden Per Lønnings bøker *Hva er kristendom?* og senere *Kristen tro – tradisjon og oppbrudd* ble lest og studert i lesesirkler i menighetene. Tiden har forandret seg. For mens Lønnings bøker definitivt var mer akademisk anlagt og forutsatte en større kunnskap om og innforstått med kristenarven, så er det et ganske annet bud på å presentere kristentroen vi nå får presentert av brødrene Nyhus. Her er det ikke brytningene mellom de mange stemmer, til dels kontrære, i kirkens lange historie vi får presentert, hvilket i større grad var tilfellet hos Lønning. Nei, det er heller nødvendigheten av å avkle de mange fordommer og overforenklede tolkninger av kristendommen som står i fokus, for å vise at kristendommen faktisk gir et relevant bud på å tolke vår virkelighet – også med *oppdatert* kunnskap om virkeligheten. For lesere som har fulgt de ulike presentasjonene av kristendommen som har kommet på norsk, er dette en slående utvikling. – Ikke dermed sagt at det ikke er en relevant og sakssvarende utvikling i møte med et samfunn i endring.

Boken *Kristen tro – oppdatert* har ingen tydelig definert målgruppe – utover å si "en bok om kristen tro for den som ikke tar alle svar for gitt", og det er vel de aller, aller fleste. Det gjør oppgaven vanskeligere for forfatterne, da en slik bok lett vil falle mellom mange stoler – for hva

slags kunnskapsbase eller erfaringsbase hos den enkelte leser retter forfatterne seg mot, hva tar de for gitt – hva er leserens spørsmål som forfatterne ønsker å besvare? Selv har vi gjennom lesningen av boken vært noe usikre på hvem forfatterne har sett for seg som lesere av boken. En foreløpig antagelse er at boken er en direkte frukt av alle samtalene menighetsprest Nyhus og fengselsprest Nyhus har hatt med mennesker gjennom årene, mennesker som har hatt vansker med å ta kristendommen og kristentroen på alvor, da de ikke synes å kunne forene den med den mer vitenskapelig baserte virkelighetsforståelse de har møtt gjennom skole, media og offentlighet for øvrig. Noen vil kjenne slike samtaler igjen fra ungdomstiden, for enkelte direkte eller indirekte tematisert når valget stod mellom borgerlig eller kirkelig konfirmasjon, eller fra religionstimene i skolen, eller kanskje fra små sleivspark fra HEF-onkelen under den større familiemiddagen. For andre igjen er det festsamtalen, etter noen øl, hvor de du er sammen med enten allerede vet eller oppdager at du er prest, og nettopp da, enten som en Nikodemus i dokøen eller i påhør av hele det festlige laget, har behov for å stille spørsmål og snakke om kristendommen.

For å ta konklusjonen først: Lykkes så forfatterne med sitt prosjekt? Ja, vi synes faktisk det, langt på vei! De skriver og kommuniserer godt. Et av poengene som fortjener å gjentas her, både fordi det er et reelt poeng og fordi det er preget av humor og sier litt om hvordan forfatterne kan kommunisere på en god måte: "Hva hadde skjedd hvis Jesus i siste liten hadde klart å stikke av, flykte til Patmos og fortsatt som tømrer? For å si det sånn: Du hadde ikke lest denne boka." (s. 118). Men nettopp derfor kan og bør det stilles kritiske spørsmål med tanke på hvordan prosjektet er løst, og til teologien i prosjektet. Dette i full forståelse av og i kritisk solidaritet med alle de positive anmeldelser og tilbakemeldinger boken allerede har fått.

Forfatterne sier om sitt eget prosjekt:

"Det er en økumenisk (felleskristen) og historisk kristendom som presenteres. "Historisk" betyr i denne sammenheng at vi ikke har noe ønske om å bryte med kristendommen slik den er overlevert i de store historiske kildene." (s. 8).

I dag fremstår dette som en tilforlatelig og tillitvekkende posisjon: Boken er både økumenisk og historisk forankret. Men det er kanskje nettopp her forfatterne avslører den største utfordringen med boken. For en bok som nettopp ikke ønsker å systematisk diskutere "interne problemstillinger" i kristenarven, slik de selv sier og slik nettopp Per Lønning i langt større grad ønsker å gjøre, men heller gi svarene over et par øl, risikerer å tildekke og se bort fra motsetninger som ikke enkelt lar seg forene. Og her ligger vårt første kritiske innspill til boken: Fremstillingen av kristendommen, økumenisk og historisk, blir svært eklektisk og i for stor grad harmoniserende. Det hentes ett sitat her og et annet der, det ene kanskje fra en romersk-katolsk posisjon, det andre kanskje fra en protestantisk eller ortodoks, og de synes å henge tilforlatelig sammen. Kristenarvens mangslungne historie gjennom 2000 år fremstår ikke som spenningsfylt og utfordrende, men som et koldt bord hvor man kan finne sitater og refleksjoner som kan klippes sammen og fremstilles som et sammenhengende hele. Dette er imidlertid ikke disse forfatterne alene om, dette er en tydelig tendens i nyere norsk kristendomsforståelse og kan ses i flere lignende publikasjoner – et utviklingstrekk som må sies å være et tidstypisk trekk ved vår postmoderne kultursituasjon. For oss er det viktig å holde fram at disse kritiske innspillene ikke bare må leses som akademisk basert ovenfra og ned-kritikk. Vi opplever, i møte med både klubbungdommer og studenter, at nettopp å bli kjent med dette mangfoldet – de ulike måter kristen tenkning og praksis har forholdt seg til de store spørsmålene gjennom historien – oppleves som interessant og

spennende nettopp når det får tre fram i all sin forskjellighet.

Dette går altså om hva slags forståelse forfatterne har av begrepet "historisk", og hvordan de bruker kilder fra historisk kristendom i sin framstilling. Når for eksempel Augustins setning om at "vår sjel er urolig inntil den finner hvile i Gud" kobles mot en lengsel etter det som "er annerledes enn det hverdagslige og påtakelige", ja, så er nok ikke det fullt så enkelt. Og når dette videre kobles mot "ærefrykt", med en referanse til Albert Schweitzer, og ytterligere kobles med det "numinøse eller sublime" med indirekte referanse til Rudolf Otto, ja, så vil den kritiske og kompetente leser vite at det ikke umiddelbart er det samme som her tematiseres i de ulike leddene.

Forfatterne ønsker altså i så stor grad å presentere en økumenisk og historisk kristendom at både ambivalenser og kritiske røster får liten plass. Bibelkritikken er nedtonet (med unntak av halvannen side om hellig krig i Bibelen) på alle dogmatisk sentrale punkter. Videre tenderer forståelsen av synd (s. 73 ff) til å bli endimensjonal, synd i denne boka er farlig nær å bli redusert til moral og moralisme, og mindre et spørsmål om menneskets identitet og eksistens. Teodicé gjør forfatterne til et spørsmål om trosforsvar, apologetikk, og mindre til hvordan å holde et kristent Gudsilde sammen, et grep som fremstår som heller underlig.

Direkte kritiske er vi nok til den endimensjonale framstillingen av den objektive forsoningslæren som vi finner i boken (s. 118 ff). Selv om forfatterne sier: "Vi er så langt unna en hevnjerrig Gud som det er mulig å komme" (s. 121), så står spørsmålet likevel fast til denne måte å tenke forsoning: hvorfor kunne ikke Gud tenke annerledes enn å tenke soning og offer? Om ikke annet burde forfatterne presentert de alternative modeller, den klassiske og den subjektive. Også dette: Når unge mennesker, særlig studenter, oppdager at det finnes ulike historiske varianter

av forsoningslæren som gir innbyrdes varierende bud på forholdet mellom Gud og mennesker, kan det ikke bare skape interesse, men også frigjøre mennesker til en levende gudstro.

Det kan videre se ut som om vi har for oss en variant av pietismens og Pontoppidans *Ordo salutis* (frelsens orden) i boken, om enn i en annen og ny (oppdatert) form. Frelsestilegnelsens seks stadier i pietismen ser ut som følger: Kallelse, opplysning, omvendelse, gjenfødelse, helliggjørelse og troens forening med Gud (*unio mystica*). I denne boka ses frelsen gjennom 4 "sentrale begreper" (s. 142 ff): Opplysning, frigjøring, forvandling, fellesskap. Om forfatterne mener at disse skal og bør skje i en rekkefølge, eller om disse begrepene mer brukes til å skjelne mellom ulike sider ved kristenlivet, er ikke helt klart. Frelsens orden spiller ellers minimal rolle i nyere teologi.

Selve sentrum i en tradisjonell evangelisk-luthersk kristentro er det gjennom denne boken ikke så enkelt å få et overblikk over, slik dette ble utlagt av Luther i *Frihetstraktaten* fra 1520 (spenningen mellom å både være fri og å være trell). Det kan ha å gjøre med at dette sentrum har vært rimelig fraværende i tradisjonell norsk kristendom slik denne har vært preget av henholdsvis og vekselvis pietisme og ortodoksi. For Luther er det menneskets frigjøring som muliggjør vår tjeneste for andre – det at jeg er fri overfor Gud, erfarer min identitet som gave og min fremtid trygg i Guds hånd, muliggjør at jeg kan vie mine krefter til nesten. Dette punktet er selve motoren i reformasjonens teologiske program. I boken *Kristen tro – oppdatert* er det knapt synlig. Forfatterne gir tematikken 1 side under overskriften *Forsoningens tjeneste*, knyttet til bibelsitatet «Vi elsker fordi han elsket oss først» (1. Joh 4,9).

Særlig rosverdig med framstillingen er imidlertid måten forfatterne forsøker å betone skapelse som dynamisk skapertro. Her aktiveres katekismearven på en kreativ måte: Skapelse

er pågående skaperhandling og ikke fortidig hendelse. Nettopp her lykkes de i å bruke Luther som positiv ressurs. Skapertro er uttrykk for liv, glede og hengivelse, og ikke ordninger og rammer som holder livet nede. Dette er en sunn og langt mer historisk sakssvarende måte å forvalte Luther-arven på enn hva vi kjenner fra norsk pietistisk preget lutherdom. Men der hvor Luther holder skapertro sammen med frelserstro, og går langt i å artikulere hvordan erfaringen av *skjult Gud* og troen på åpenbart Gud ikke finner et enkelt svar, ender forfatterne opp med å sitere den ytterst konservative romersk-katolske dogmatiker Hans Urs von Balthasar når han sier at "sannheten er symfonisk" (jfr. s. 33 ff). Midt i de beste ansatser er det som om de største tankemessige utfordringer faller ut av blikkfeltet, og forfatterne velger altfor enkle utveier. Å ganske enkelt fremholde "Gud er én (konsistent), og Han er god." (s. 69) er nok mer å projisere våre høyeste ønsker og beste forsetter på tilværelsens Herre. Også (og kanskje nettopp) i vår egen lutherske tradisjon, som jo var villig til å dele vestlig kristenhet i to for å fremholde evangelium som uavkortet nåde (les: godhet) til mennesket, er talen om Gud langt mer kompleks enn som så. Fortsatt er Løgstrups gamle bok *Skapelse og tilintetgjørelse* en god innføring i tematikken nettopp fra et samtidsperspektiv som søker å ta naturvitenskapen på alvor.

Boken *Kristen tro – oppdatert* er gjennomgående preget av en god vilje til å fremstille den økumeniske og historiske kristendom som oppdatert og relevant. Slik vi ser det, blir imidlertid også boken et offer nettopp for forfatternes gode vilje. De gode poengene som boken gjennomgående er preget av, som nettopp speiler forfatternes mange samtaler om tro og tvil med mennesker, gjør at boka framstår som noe unnnvikende i forhold til teologiske, filosofiske eller intellektuelle skviser. Men er det det som skal være målet for et slikt bokprosjekt, eller skal uroen og tvilen også ha en plass? Det er vår

andre innvending mot boken. Er det meningsfylt å artikulere kristentroen i en postmoderne kultursituasjon på en så friksjonsfri måte som forfatterne gjør? Vi vil si nei. Når vi etterlyser kompleksitet og motstemmer i talen om Gud, ja, så er det nettopp for troens skyld, det er nettopp for at troen skal kunne være, nettopp, oppdatert.

Vi skulle altså ønske oss at en bok med så gode ansatser som denne kunne ha vært mer problematiserende og mer kompleks. Det er store spørsmål som forsvinner når kristendommen fremholdes i en så harmoniserende økumenisk og historisk fremstilling: Vi er alle venner og det går bra til slutt. Ingen uro, alt er harmonisk, alt hva som ved et første øyekast fremstår som friksjon og utfordrende, slettes ut og blir silkeglatt med forfatternes hjelp. Men altså: vi trenger problematiseringen og kompleksiteten for livets skyld, og for at troen skal være til å vokse i – nettopp i dag.

Samtidig: denne kritikken av boken betyr altså ikke at vi ikke vil anbefale den – for det vil vi!